

СПЕКТР РОДИН БРІОФЛОРИ СТЕПОВОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЇЇ ЕКОЦЕНОТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Територія степової зони України, як складова степової зони Європи, в об'ємі Причорноморської провінції та частково Нижньодонської, досліджувалася нами при узагальненому вивченні бріофлори всієї території степової зони Європи. В результаті досліджень (Бойко, 1992, 1999, 2005 та ін.) та літературних даних (Бачурина, Мельничук, 2003; Партика та ін., 2006). виявлено, що бріофлору степової зони складають 282 види мохоподібних. Це всього на 28 видів менше, ніж в складі бріофлори степової зони Європи – 310, хоча степова зона України займає в кілька разів меншу територію.

Види бріофлори розташовуються відносно надвидових таксонів таким чином: у 107 родах, 42 родин, 18 порядках, 5 класах, 3 відділах. За величиною бріофлористичного багатства, яке виражається в загальній кількості видів, бріофлору степової зони України можна вважати відносно бідною, як серед інших територій України, так і серед зарубіжних (Бойко, 1992): арктична зона Росії нараховує 500 видів, зона тундри Європи – 442, лісостепова зона України – 375, степова зона Європи – 310, Українські Карпати – 653 види, Крим – 312 (Партика, 2005), Українське Полісся – 368, Монголія – 393, та ін. Мохоподібні різних відділів мохоподібних, що представлені в степовій зоні України, дуже відрізняються в кількісному відношенні. Переважає відділ *Bryophyta*, який нараховує 251 вид представників 99 родів 27 родин 14 порядків 2 класів. *Hepatophyta* (*Hepaticophyta*) представлений 30 видами 15 родів 13 родин 3 порядків 2 класів. Найменшою кількістю видів представлений відділ *Anthocerotophyta* нараховує лише 1 вид.

Однією з найважливіших характеристик при аналізі бріофлори будь-якої території виступає спектр родин, які містять у своєму складі певну кількість видів. Його називають систематичним, таксономічним спектром родин флори. Крім кількісних характеристик, що самі собою є важливою характеристикою відношення таксономічних одиниць бріофлори до якісних та кількісних параметрів території, спектр родин є відображенням еколого-ценотичних особливостей будь-якої дослідженої території.

Видородинний коефіцієнт бріофлори степової зони України (Бойко, 1992, 1999) має величину 6,7, це власне є середня кількість видів в родині. Кількість родин з більшим за середнє значення видовим різноманіттям у степовій зоні України, як і у бріофлорі степової зони Європи порівняно невелика. З 42 родин бріофлори вищий за середнє значення показник видородинного коефіцієнта мають лише 13 родин, до яких відноситься 224 види, що складає 79,4 % видів бріофлори степової зони, а нижчий – 29 родин, до них відносяться 58 видів, що складає лише 20,6% видів. Отримані результати вказують на специфічність бріофлори та значні відмінності

кількісного складу родин, що пов'язано з процесом їх входження до складу даної бріофлори, який контролюється загальнокліматичними та екоенотичними характеристиками зони.

Спектр родин показує, що найбільшою кількістю видів представлена родина *Pottiaceae*, до складу якої входить 51 вид 16 родів. Далі йдуть родини *Bryaceae* з 32 видами 5 родів та *Brachytheciaceae* – з 23 видами 8 родів. При характеристиці породинної структури флори звичайно (Толмачев, 1974 та ін.) використовують 10 провідних родин, оскільки вважається, що вони з достатньо високою вірогідністю відображають специфіку даної флори.

Серед провідних у бріофлорі степової зони України знаходяться лише 8 родин, оскільки «стрибок» в кількості видів відбувається як-раз після восьмої родини (*Orthotrichaceae*), а далі падає поступово – від 10 до 1 виду. В такому випадку брати до уваги саме 10 родин виглядає дещо штучно, адже 9-та і 10-та родини практично вже не є провідними, відрізняються від наступних лише одним видом. У 8-ми родинях міститься 183 види мохоподібних, що складає 64,9% від усієї бріофлори. В 10-ти родинях трохи більше видів – 202, це на 6,7% більше, а саме – 71,6%. Родина *Pottiaceae* домінує у бріофлорі, вона містить 51 вид, що складає 18,1% видового складу. Переважання у бріофлорі тільки однієї аридної родини є зонально обумовленою ознакою, практично у всіх аридних і субаридних бріофлорах переважає саме родина *Pottiaceae*. Саме ця родина відображає еколого-ценотичні умови плакорів, степових схилів та відслонень гірських порід, що є переважаючими ценозами степової зони. Друге місце у бріофлористичному спектрі займає родина *Bryaceae*, що має у своєму складі 32 види, переважно представників роду *Bryum*. Входження її у провідну трійку родин пов'язано з тим, що ці види добре пристосовані до різноманітних умов середовища, евритопні, мають різні життєві стратегії, беруть активну участь у формуванні степової бріофлори.

Третє місце у бріофлорі займає родина *Brachytheciaceae*, вона містить 23 види 8 родів. Треба звернути увагу на те, що за кількістю родів ця родина поступається лише домінуючим у бріофлорі родинам *Pottiaceae* (16 родів) та *Dicranaceae* (9 родів). Її склад є відображенням різноманітності еколого-ценотичних умов, еколого-ценотичних особливостей степової зони. До неї входять види з різноманітних еколого-ценотичних груп, це – водно-болотні види, види, що зростають на відслоненнях різних гірських порід, на корі дерев, на засоленних ґрунтах, на відкритих і затінених місцях та ін. Цим в основному і пояснюється значна кількість видів родини у бріофлорі степової зони.

У спектрі родин бріофлори степової зони родина *Amblystegiaceae* розташовується на четвертому місці, вона включає 18 видів. Це гумідна родина. Види, що складають її, поширені в достатньо вологих місцях, у водно-болотних та лісових ценозах, на затінених схилах, але відсутні у місцях з засоленням субстрату, навіть коли вони достатньо зволожені.

Родини *Dicranaceae*, *Ricciaceae* та *Sphagnaceae* займають

наступні 5-7 місця, до їх складу входять по 15 видів. Родина *Dicranaceae* включає види, що пов'язані з лісовими ценозами, відслоненнями ґрунту, гірських порід тощо. Види родини *Ricciaceae* зростають на мулистих місцях, на вологому ґрунті, на скелях, у воді, які характерні для степової зони. Представники родини *Sphagnaceae* зростають на болітцях серед піщаних терас річок та у вологих березових гайках.

До провідних родин входить родина *Orthotrichaceae*, що представлена 14 видами, її епіфітні та епілітні види добре представлені як у лісових ценозах, так і в ценозах відслонень кам'янистих гірських порід.

З лісовими та болотними ценозами степової зони пов'язані види родини *Polytrichaceae*, яких у бріофлорі нараховується 10, а родини *Grimmiaceae* (9 видів), що займає 10-е місце в спектрі бріофлори – виключно з кам'янистим субстратом, як природного, так і антропогенного походження. Останні дві родини ми відносимо не до полівидових, а лише до оліговидових.

Ці домінуючі 8 родин є полівидовими родинами, вони містять по 14-51 виду (19,0 % родин бріофлори), але крім них в спектрі родин є 17 оліговидових родин, які нараховують від 2 до 10 видів мохів (40,5% родин бріофлори) та 17 моновидових родин, представлених лише 1 видом, які завершають родинний спектр. Останні складають 40,5% усіх родин бріофлори. Наявність значної кількості моновидових родин (40,5%) та моновидових родів (59,9%) у бріофлорі, як нами було виявлено раніше при аналізі бріофлори степової зони Європи (Бойко, 1999 та ін.), свідчить про те, що бріофлора має переважно міграційний характер і що ці міграції продовжуються і тепер. Лише змінився характер міграцій, природні міграційні процеси у бріофлорі, в тому числі у бріофлорі степової зони України, підсилилися антропогенним фактором. Види, які під дією антропогенного фактора останнім часом проникають на територію степової зони України, характеризуються широкою екологічною амплітудою, евритопністю, індиферентністю до різних факторів.

Список літератури:

1. Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів України. Вип. 4. – Київ: Академперіодика, 2003. – 255 с.
2. Бойко М.Ф. Бріофлора степной зоны Восточно-Европейской равнины и Предкавказья. – Дисс. ... докт. биол. наук. – К., 1992. – 351 с.
3. Бойко М.Ф. Анализ бріофлоры степной зоны Европы. – Киев: Фитосоцицентр, 1999. – 180 с.
4. Бойко М. Ф. Синантропна бріофлора України // Чорноморськ. бот. ж. – 2005. – 1, № 2. – С. 24-32.
5. Партыка Л.Я. Бріофлора Крима. – Киев: Фитосоцицентр, 2005. – 170 с.
6. Партыка Л.Я., Вірченко В.М., Нипорко С.О. До бріофлори Регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя» // Чорноморськ. ботан. журн. 2006. – 2, № 1. – С. 93-97.
7. Толмачев А.И. Введение в географию растений. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 244 с.

